

سلطانیه:

ظهور و سقوط یک پادشاهی

(مطالعه‌ی تاریخی و اجتماعی درباره‌ی ایجاد، توسعه و فروپاشی شهر سلطانیه)

دکتر حسن کریمیان

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

دکتر همایون رضوان قهفرخی

کارشناس پژوهشی دانشگاه تهران

سرشناسه	: رضوان، همایون، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: سلطانیه : ظهور و سقوط یک پایتخت (مطالعه باستان‌شناسانه درباره ایجاد، توسعه و نابودی شهر سلطانیه) / همایون رضوان قهفرخی، حسن کریمیان.
مشخصات نشر	: تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۳۸۴ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول، نمودار.
شابک	: 978-600-133-261-6
وضعیت فهرست نویسی	: فپا
یادداشت	: واژه‌نامه.
عنوان دیگر	: ظهور و سقوط یک پایتخت (مطالعه باستان‌شناسانه درباره ایجاد، توسعه و نابودی شهر سلطانیه).
عنوان دیگر	: مطالعه باستان‌شناسانه درباره ایجاد، توسعه و نابودی شهر سلطانیه.
موضوع	: سلطانیه -- تاریخ
موضوع	: Soltaniyeh (Iran) -- History
موضوع	: سلطانیه -- آثار تاریخی
موضوع	: Soltaniyeh (Iran) -- Antiquities
شناسه افزوده	: کریمیان، حسن، ۱۳۴۲ -
شناسه افزوده	: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ر. ۹۵۰/۱۳۹۵ DSR
رده بندی دیویی	: ۹۴۳/۳۴۴۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۲۷۸۳۴

سلطانیه: ظهور و سقوط یک پایتخت (مطالعه باستان‌شناسانه درباره ایجاد، توسعه و نابودی شهر)

نویسندگان: همایون رضوان قهفرخی - حسن کریمیان

ناشر: انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران

طراح جلد: سعید صحابی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: حمزه ای

قیمت: ۲۵۰/۰۰۰ ریال

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول - بهار ۱۳۹۶

ISBN: 978-600-133-261-6

شابک: ۶۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۲۶۱-۶

<http://jahat.ir>

نشانی: تهران - صندوق پستی ۱۸۶-۱۳۱۴۵

en.jahat@gmail.com

تلفن: ۶۶۹۵۵۷۵۳ - تلفکس: ۶۶۹۵۴۳۶۸

خانه کتاب دانشگاه: ۶۶۹۷۳۴۲۳

تلفن مراکز پخش: ۶۶۴۹۰۷۴۰ - ۶۶۴۹۰۷۴۲

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکس تمام یا قسمتی از این

اثر را بدون اجازه مولف یا ناشر تکثیر و کپی برداری نماید مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

مقدمه ناشر

ایران، امروز در اشتیاق توسعه و استقلال، گام‌های محکم و استواری برمی‌دارد. همه روزه در گوشه و کنار میهن ما جوانه‌های خودکفایی علمی و فنی رخ داده و با عنایت و یاری خداوند متعال و در سایه تلاش و کوشش جامعه علمی و دانشگاهی حرکت به سوی مرزهای دانش شتاب بیشتری به خود می‌گیرد. خدای را شکر می‌گوییم که این فرصت را به ما ارزانی داشته تا گام‌هایی هرچند کوچک در راه رشد و نشر دستاوردهای علمی و فرهنگی کشور برداریم، باشد تا با یاری خداوند منان و در پرتو همت اندیشمندان، نویسندگان، مترجمان، متخصصان مومن و متعهد بتوانیم در اعتلاء علمی کشور عزیزمان ایران، سهمی داشته باشیم.

انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران در راستای وظایف خویش و به منظور نیل به اهداف علمی - فرهنگی نظام جمهوری اسلامی مبادرت به انتشار آثار ارزشمند و مورد نیاز علمی و دانشگاهی می‌کند. در این راه از کلیه استادان، پژوهشگران، صاحبان قلم و اندیشه دعوت به مشارکت و همکاری می‌شود.

فهرست مطالب

۵	مقدمه
۱۱	پیش گفتار
۱۴	فصل اول: کلیات
۱۵	الف) مقدمه
۲۱	ب) مبانی نظری پژوهش
۲۴	ج) پیشینه پژوهش
۲۶	فصل دوم: بسترهای شکل گیری و توسعه شهر سلطانیه
۲۷	الف) بسترهای جغرافیایی شکل گیری و توسعه شهر سلطانیه
۲۸	۱- موقعیت
۲۸	▪ موقعیت در تقسیمات کشوری
۳۱	▪ موقعیت در شبکه های ارتباطی
۳۲	▪ موقعیت تجاری
۳۵	۲- جغرافیای طبیعی (زمین شناسی، جنس خاک و زلزله، مورفولوژی، منابع آب، پوشش گیاهی و اقلیم)
۳۶	▪ زمین شناسی
۳۷	▪ جنس خاک
۳۹	▪ زلزله

- ۴۲ مورفولوژی دشت سلطانیه
- ۴۲ شیب شهر
- ۴۴ منابع آب سلطانیه
- ۴۶ آب‌های زیرزمینی
- ۵۰ پوشش گیاهی
- ۵۳ اقلیم
- ۵۸ ۳- جغرافیای انسانی
- ۵۸ خصلت‌های جمعیتی و اجتماعی شهر
- ۶۰ خصلت‌های اقتصادی شهر
- ۶۱ (ب) بستر تاریخی، شکل‌گیری و توسعه شهر سلطانیه
- ۶۱ ۱- گزیده‌ای از اوضاع سیاسی ایران در دوره ایلخانی
- ۶۶ ۲- سلطانیه از آغاز پایتختی
- ۶۶ محوطه‌های پیش از تاریخ
- ۶۹ محوطه‌های دوران تاریخی (پیش از محوطه‌ها)
- ۷۲ ۳- سلطانیه در زمان ایلخانی
- ۷۲ ورود ایلخانان به دشت سلطانیه
- ۷۳ شواهد باستان‌شناسانه از عصر ایلخانان
- ۷۶ ۴- سلطانیه پس از فروپاشی حکومت ایلخانی
- ۸۲ فصل سوم: شکل‌گیری، توسعه و نابودی شهر سلطانیه
- ۸۳ الف) عمده‌ترین اقدامات عمرانی فرمانروایان ایلخانی در کشور
- ۸۵ (ب) مکان‌گزینی، شکل‌گیری و فرم اولیه شهر
- ۸۵ - مکان‌گزینی
- ۸۷ - شکل‌گیری
- ۹۲ - فرم اولیه شهر
- ۱۲۲ (ج) توسعه شهر
- ۱۲۲ - سلطانیه به‌عنوان پایتخت
- ۱۲۵ رونق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی شهر
- ۱۲۸ ضرابخانه و کارگاه‌های تولیدی و صنعتی شهر
- ۱۲۸ - ضرابخانه

۱۲۸	▪ کارگاه‌های تولیدی و صنعتی.....
۱۳۲	(د) انحطاط و زوال شهر سلطانیه.....
۱۳۶	فصل چهارم: فضاهای شهری و آثار معماری سلطانیه.....
۱۳۸	الف) فضاهای شهری.....
۱۴۱	تأسیسات دفاعی.....
۱۴۲	▪ باروی شهر سلطانیه.....
۱۴۳	▪ ارگ شهر.....
۱۴۷	▪ برج و باروهای ارگ.....
۱۵۰	خندق.....
۱۵۰	دروازه‌ها.....
۱۵۱	شبکه‌های ارتباطی.....
۱۵۴	مناطق و محله‌های مسکونی.....
۱۶۷	سیستم‌های تأسیسات شهری.....
۱۶۹	ب) آثار معماری.....
۱۶۹	آثار معماری درون ارگ.....
۱۶۹	▪ حیاط چهار ایوانی.....
۱۶۹	▪ گورستان سلطنتی.....
۱۷۱	▪ گنبد سلطانیه.....
۲۰۰	▪ حمام سالار.....
۲۰۴	آثار معماری برجای مانده در محله‌های شهری.....
۲۰۴	▪ مقبره و آرامگاه ابوسعید.....
۲۱۰	▪ خانقاه و آرامگاه چلبی اوغلو.....
۲۳۰	▪ بقعه ملاحسن کاشی.....
۲۴۰	▪ جمعه مسجد و بازار.....
۲۷۰	▪ امامزاده عبدالله.....
۲۷۲	▪ امامزاده ابراهیم.....
۲۷۴	▪ رصدخانه.....
۲۷۶	فصل پنجم: سازمان اجتماعی - اقتصادی شهر سلطانیه.....
۲۷۷	الف) تغییرات جمعیتی دشت سلطانیه به روزگار ایلخانان.....

۲۷۸	ب) سازمان اجتماعی: سلطانیه پایتخت فرهنگ‌ها و مذاهب
۲۸۳	جمعیت غالب شهر
۲۸۵	مهاجران و اقلیت‌های مذهبی (ارامنه و شمنی‌ها)
۲۸۵	▪ ارامنه
۲۸۸	▪ مسیحیان
۲۸۸	▪ شمنی‌ها
۲۸۹	ج) نهادهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شهر
۲۸۹	- مراکز علمی سلطانیه
۲۹۱	د) مراکز اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی سلطانیه
۲۹۵	ه) سلطانیه زیستگاه واقفان بزرگ
۲۹۸	فصل ششم: نتیجه‌گیری
۳۰۶	فهرست منابع
۳۰۷	الف) منابع فارسی
۳۲۱	ب) منابع غیرفارسی
۳۲۴	تصاویر

متخصصانی که مطالعه شهرها موضوع پژوهش آنهاست، شاخص‌های جغرافیایی، اقلیمی، زیست محیطی، ارتباطی، دفاعی، اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی، ساختاری، و سیاسی را مؤثرترین عوامل در ظهور و سقوط شهرها می‌دانند. با این دیدگاه، دانکه حکمرانان ایلخانی (۷۵۰-۶۵۴ ه.ق) مراغه و سپس تبریز را به پایتختی انتخاب کردند؛ اندیشه‌های حداثه شهری که نمادی از امپراطوری این صحرانوردان است. آنها را به ساخت شهر سلطانی ترغیب کردند. پدید آمدن در روزگار فرمانروایی سلطان محمد خداپسند (الجبایتو) محقق شد و توسعه سریع این شهر، در آن زمان را با باشکوه‌ترین پایتخت جهان تبدیل کرد.

در پژوهش حاضر تلاش شده است تا با مطالعه سید ابوالحسن منایع مکتوب و باستان‌شناسانه به پرسش‌هایی در زمینه شکل‌گیری، توسعه و نابودی این پایتخت کم‌ظیر دوره اسلامی پاسخ گفته شود. به عبارت دیگر هدف آن است که ساختار اجتماعی و نوآوری‌های ابداع شده شهرسازی، معماری و تزئینات هنرمندان شهر سلطانی را به عنوان یک پایتخت، معرفی کنیم. فرض بر آن بود که در شکل‌گیری شهر، اراده و خواست پادشاه نقشی محوری داشته است و عواملی نظیر زیست محیطی، ارتباطی و معیشتی در اولویت‌های بعدی قرار داشته‌اند. همچنین مشخص شد که اگرچه احداث پایتخت جدید (سلطانی) به فرمان حکمرانان کشوری و با استفاده از اعتبارهای دولتی توانست نظم فضایی‌های شهری، اعمال مدیریت و بهره‌برداری از آن را افزایش دهد؛ ولی این پایتخت به دلیل نداشتن زیرساخت‌های فرهنگی، تمدنی، حافظه تاریخی، هم‌جنس بودن جمعیتی، و تعلق خاطر (هویت مکانی) در روبه‌رو شدن با تحولات سیاسی به سرعت روبه نابودی رفت.

در تدوین این کتاب محققان فراوانی مددکار نویسندگان بوده‌اند که جا دارد از تمامی آنها، به‌ویژه دکتر محمد باقر وثوقی (استاد محترم گروه تاریخ دانشگاه تهران)، قدردانی کنیم. همچنین مدیران دستگاه‌ها و سازمان‌ها، با عددی با بزرگواری مساعدت‌های فراوان داشته‌اند که خالصانه‌ترین سپاس‌ها را تقدیم به‌خوشان می‌کنیم. ممکن است در این کتاب کاستی‌هایی یافت شود که نویسندگان از صاحب‌نظران، تقدیم‌داران، با ارائه رهنمودهای خود در رفع این نواقص ما را یاری کنند.

تابستان ۱۳۹۵

حسن کریمیان^۱ و همایون رضوان^۲

۱. عضو هیئت علمی گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران

۲. عضو دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران homayonrezvan@yahoo.com